UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE APĂRARE „CAROL I”
Centrul de Studii Strategice de Apărare şi Securitate

Mihai-Ştefan DINU

DIMENSIUNEA ETNICO-RELIGIOASĂ A SECURITĂȚII

Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”
Bucureşti, 2007

DINU, MIHAI-ŞTEFAN
Dimensiunea etnico-religioasă a securității/
Mihai-Ştefan DINU. - Bucureşti: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2007
ISBN 978-973-663-557-2

316.48:323.1(100)+28(100)

- Lucrarea a fost discutată în şedința Consiliului Ştiințific al CSSAS
- Responsabilitatea privind conținutul revine în totalitate autorului

ISBN 978-973-663-557-2

CUPRINS

Summary

Abstract

After the Cold War was ended, new factors emerged on the international arena. The role of cultural, religious and ethnic factors was significantly increasing. And there was some reasons competing to this situation: the breakdown of ideologies, which had gradually been replaced by ethnic and religious trends. More and more tensions, accumulated in the cold war era, had been triggered or exaggerated by the immoderate overstatements that emphasized ethnical or religious differences, and transformed in conflicts. At least in Europe, this was the signal that issues related to the cultural identity or religious faith, are vital in the security equation. Hereby, the cultural/religious factors got new relevance in the global security environment. At this point it is mandatory to stress the fact that the culture, and especially religion, has the potential to heat tension, but to calm down them also, because they are not some freeze systems, but integrator and evolutionary ones, opened to dialog and co-operation for world peace, contrary to Samuel P. Huntington's theory.

1. ARGUMENT

Controversa academică existentă în domeniul securităţii a dezvoltat, în timp, diverse direcţii de fundamentare, adevărate şcoli teoretice, a căror activitate a dus la aprofundarea cercetărilor din câmpul apărării şi securităţii. Neexcluzându-se reciproc, fiecare grupare, concentrată, în general, în jurul unei personalităţi, a iniţiat o concepţie despre securitate. Ceea ce uneşte, însă, aceste concepţii este ideea comună că securitatea este direct influenţată de starea de stabilitate privită ca o proprietate multidimensională a sistemului. Sistemul relaţiilor internaţionale, considerat drept sistem general de funcţionare a societăţii, este sistemul totalităţii actorilor, reţelelor şi relaţiilor create de aceştia. Acest sistem funcţionează în virtutea evenimentelor prezente dar fundamentat pe anumite „coduri" culturale operaţionale. Activitatea politică, elaborarea ideologiilor se formează atât prin raportarea la obiectivul major de obţinere a puterii cât şi prin raportarea la raţionalităţi şi valori.

De aceea, suntem de părere că dimensiunile socială şi politică, operând cu reprezentări şi justificări „ideale", pot fi analizate mult mai eficient printr-o analiză a trendurilor culturale, cu referire la: fundamentele sociale, economice, politice şi culturale, chiar morale, ale paradigmelor privind procesele etnice şi fenomenul religios, în cadrul larg al definirii acestora. Deşi există un volum semnificativ de lucrări despre securitate, dar şi despre etnii şi religii ale lumii, demn de luat în seamă, corelaţiei dintre aceste elemente nu i s-a acordat importanţa meritată. În acest context, am considerat necesară realizarea unei analize pertinente a raporturilor dintre securitate, şi aspectele etice şi religioase, ţinând cont de politica internaţională şi de actorii acestui dificil de cuantificat „joc".

Scopul acestui studiu este de a stabili un *cadru teoretic* al cercetării, în interiorul căruia să analizăm relaţia (raportul) între religie, etnie şi securitate. Pentru a delimita şi a ordona câmpul de cercetare, am pornit de la premisa că putem circumscrie problematica legată de relaţia dintre religie şi etnie domeniului securităţii, considerând că, din punct de vedere metodologic, este important să precizăm mai întâi terminologia folosită. Ce se înţelege prin etnie, religie şi securitate? Care sunt relaţionările dintre acestea? Astfel, vom analiza dimensiunea culturală a securităţii, tratând în mod special religia (datorită implicaţiilor sale actuale asupra scenei internaţionale), urmând ca, mai apoi, să ne aplecăm asupra unor concepte precum etnia, atingând problema minorităţilor şi a multiculturalismului, precum şi diversele aspecte ce apar relaţionate cu acestea din punct de vedere al securităţii.

2. DIMENSIUNEA CULTURALĂ A SECURITĂȚII

Cea mai mare parte a literaturii de specialitate din domeniul analizelor de securitate aparținând ultimei jumătăți a secolului XX nu pare a acorda o atenție sporită dimensiunii culturale a securității naționale, de cele mai multe ori aspectele culturale (etnie, religie, limbă etc.) fiind tratate în cadrul dimensiunii sociale. Dar schimbările petrecute pe scena internațională la cumpăna dintre milenii au obligat atât comunitatea științifică, cât şi factorii de decizie politică şi militară să acorde o mai mare atenție acestui domeniu, drept pentru care, în analiza noastră, vom considera separat dimensiunea culturală față de cea socială, dar nu vom neglija influențele pe care fiecare dintre acestea le are asupra celeilalte, fapt normal, de altfel, din moment ce sistemul securității naționale este considerat unul interdependent (domeniile politic, militar, economic, social, cultural şi de mediu nefiind entități de sine stătătoare, procesele petrecute la fiecare nivel producând, după caz, mutații la nivelul întregului sistem).

Întrucât statele sunt unități dominante, securitatea națională este o problemă centrală atât în cazul referirii ei la stat, cât şi în aplicarea ei mai directă la elementele sale etnoculturale şi religioase. Permeabilitatea statelor, atât la ideile cât şi la popoarele asociate cu alte state, şterge granițele dintre securitatea internă şi cea națională. Dispar astfel distincțiile între cetățeni şi străini, politică internă şi internațională, astfel, chiar şi simplul schimb de idei şi de comunicare putând duce la amenințări culturale semnificative politic (cum este cazul reacției fundamentaliştilor islamişti la penetrarea ideilor occidentale în lumea arabă). Problemele de limbă, religie şi tradiție culturală dețin un loc important în ideea de stat şi pot avea nevoie să fie apărate sau protejate în cazul „importurilor" culturale, atât de seducătoare de multe ori. Multe conflicte

actuale au la bază credințe, cele mai multe rezultând din ciocnirea aspectelor religio-politice ale comunităților aflate în conflict şi asocierea lor cu politicile guvernamentale. Educarea aderenților în spiritul urii sau adversității față de tot ceea ce constituie „lumea exterioară", în cazul religiilor „militante", ce practică şi un „prozelitism agresiv", este un fapt real de necontestat. Adepții acestor religii pot recurge relativ simplu la violența armată pentru a-şi atinge obiectivele politice, culturale şi economice, dar ordinea internă şi internațională trebuie să se raporteze la lege şi instituții, la aranjamente, negocieri, compromisuri, pe căi raționale.

Tendințele au impus un mediu de securitate internațional caracterizat de un grad ridicat de fluiditate şi o variabilitate din ce în ce mai pregnantă a rezultantei relațiilor/interacțiunilor diverşilor actori pe scena globală. Acest caracter variabil este justificat în multe dintre cazuri, cel puțin la nivel regional, de reacțiile anumitor actori, reacții rezultate din modul de percepere a acțiunii celorlalți actori. Nu de puține ori aceste percepții sunt greşite, ceea ce face ca reacțiile ce le preced, dacă nu urmează calea civilizată a dialogului şi cooperării, să devină surse de tensiuni şi chiar crize ce pot afecta în mod semnificativ starea de stabilitate existentă la un anumit moment dat în diferitele nivele ale mediului de securitate. Iau naştere astfel riscuri şi amenințări a căror natură poate fi numită *de percepție*. În ceea ce priveşte dimensiunea etnico-religioasă a securității, aceasta este de o importanță covârşitoare, pentru că are drept sursă modul în care este percepută de o anumită categorie de actori, sau de fiecare actor în parte (minorități etnice şi religioase, în cazul nostru).

Din alt punct de vedere, în opinia noastră, religia şi etnicul au devenit aspecte majore în evoluția securității, pentru că sunt aspecte ce sunt percepute ca având influență directă asupra suveranității statelor, nu de puține ori tensiunile crizele şi conflictele de natură etnico-religioasă având ataşate

revendicări teritoriale[1], făcând problematică, la nivel extern, cooperarea dintre state şi conducând, astfel, la probleme de securitate. De asemenea, influenţa acestora asupra securităţii a fost evidentă şi prin urmările provocate în cadrul intern, după cum ne-au demonstrat cazurile Iugoslaviei şi fostei URSS, demonstraţii mai mult decât explicite pentru modul în care aspectele etnice şi religioase au constituit cauze ale degradării securităţii în regiuni de un interes strategic ridicat pentru Europa şi comunitatea internaţională în ansamblul ei.

Deşi multă vreme, în epoca modernă, *factorul etnic* şi *cel religios* nu au fost consideraţi adevărate probleme ale securităţii naţionale, la momentul în care s-a constatat că aveau potenţial de a inflama o stare de tensiune sau conflict între state, modul de abordare a acestor factori a fost reconsiderat, iar acest lucru se întâmplă încă de la sfârşitul anilor '70, din cauză că apariţia religiei ca trăsătură majoră a unui conflict a fost total neaşteptată atât de către mediul academic cât şi de factorii decizionali. Primul şoc major a fost la momentul revoluţiei islamice iraniene, iar de atunci a început să devină limpede că religia, ca factor în conflict, începe să joace un rol important fie în provocarea unor conflicte fie în exprimarea lor. Pentru că cel mai frecvent, religia apare în conflict precum o marcă a etnicităţii.

Aparţinând dimensiunii culturale a securităţii, factorii *etnic* şi *religios* capătă o importanţă majoră în analiza de securitate, spaţiul de manifestare al securităţii culturale situându-se la nivelul interrelaţionării securităţii individuale cu securitatea naţională (Fig.1), în sensul că indivizii sau grupurile substatale, în cazul nostru grupurile etnice sau religioase, pot deveni o problemă de securitate naţională, comportamentul acestora degenerând spre acţiuni teroriste, separatiste, revoluţionare etc.

[1] Am considerat aici teritoriul drept spaţiul fizic în care se exercită suveranitatea unui stat.

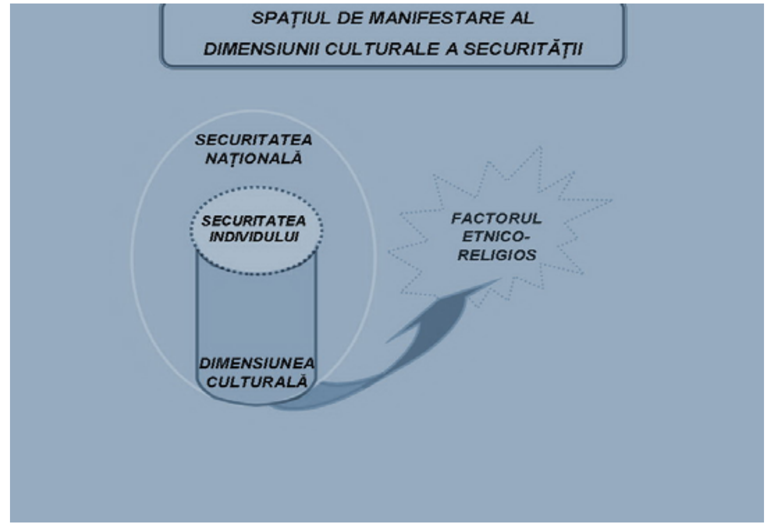

Figura 1. **Spaţiul de manifestare al dimensiunii culturale a securităţii**

O cercetare care să aibă ca temă studiul *aspectelor etnico-religioase* ale securităţii se înscrie în domeniul preocupărilor de aprofundare şi diversificare a cercetărilor fundamentale de securitate politico-militară, în context intern şi internaţional. Totodată, trebuie menţionată existenţa corelării acestei teme cu principalele tendinţe din domeniile analizei internaţionale de securitate, dinamizate de procesele tehnologice şi de altă natură, la început de secol XXI. De câţiva ani buni, în studiul evoluţiei scenei internaţionale, se impune tot mai mult o nouă direcţie de cercetare: aceea a trendurilor culturale, a formelor de gândire, a modelelor după care se dezvoltă fundamentul ideatic într-un anumit cadru cultural. În acest fel există posibilitatea de a pătrunde subtil până în profunzimea unei anume gândiri, până la „sistemul" de elaborare a reprezentărilor şi sugerând astfel motivaţiile şi resorturile ei subtile, chiar inconştiente uneori, dar existente în viaţa indivizilor şi a societăţilor.

La ora actuală, într-un mediu de securitate caracterizat, conform majorității specialiştilor, de schimbări majore, cea mai pregnantă tendință este de a crea elemente politice, militare şi economice stabile la scară globală, pe fondul unei populații diverse din punct de vedere geografic, etnic, cultural. De aceea, această tendință trebuie să reprezinte, printre altele, şi valorile diversității ideologice şi culturale.

Manifestările de intoleranță în ceea ce priveşte aspectele religioase sau etnice constituie surse de instabilitate cu precădere la nivel regional, în această perioadă, când procesul de globalizare conduce spre formarea unor *medii multiculturale*. În aceste condiții, creşterea influenței unei anumite culturi, depăşind spațiul de origine, poate naşte o serie de resentimente. Aşa cum am afirmat şi în alte analize precedente, cele trei mari religii monoteiste (creştină, islamică şi iudaică) pot fi transformate deseori în cauze ale unor conflicte, deşi adevărata cauză pare a fi, mai degrabă, diversitatea interpretărilor aduse textelor religioase ale fiecărei din cele trei religii. Riscul unor conflicte interreligioase există, dar nu poate fi ignorată apariția unor tensiuni între denominații mai vaste, cum ar fi susținătorii religiei şi cei ai secularismului, influența curentelor seculare asupra vieții cetății înregistrând creşteri semnificative în ultimele decenii. Drumul spre conflict este uşor de parcurs, pentru că sunt implicate *aspecte identitare*, sensibile la orice influență externă percepută drept agresivă. În alte cazuri sunt lezate direct drepturile fundamentale ale omului, în special acolo unde ideologiile totalitare încă există, în țări din Orientul Mijlociu sau Asia Centrală, de exemplu, ceea ce face să existe tensiuni între diferite segmente minoritare şi cel majoritar de populație. Standardele moderne ale decenței umane, respectarea drepturilor omului sunt considerate condiții necesare ale unei societăți democratice, cu un grad ridicat de stabilitate.

Există opinii ce o plasează drept un factor central, altele care consideră că influența religiei este în descreştere sau chiar lipseşte. Această ultimă părere, conform căreia rolul religiei tinde să se diminueze, sau cel puțin să îşi îngusteze sfera dinspre public spre individual, a dominat ştiințele sociale cea mai mare perioadă a secolului XX. Teorii precum cea a modernizării în ştiințele politice şi a secularizării în sociologie şi-au avut originea în furnizarea unei ştiințe sociale care să ofere fundamente raționale, ştiințifice pentru societate şi politică. Acestea ar fi trebuit să înlocuiască fundamentele etnice şi religioase ale societății şi politicii de până atunci.

Dorind să ne îndepărtăm de concepții greşite, deformate, am considerat că cel mai direct mod de a identifica rolul religiei în dinamica securității este de a urmări interacțiunea sa cu un aspect mai îndelung cercetat[2], al scenei globale, şi anume factorul etnic. Destul de frecvent religia şi etnicul sunt grupate împreună (binomul etnico-religios[3]), dar, pentru a putea evalua corect rolul acestora fiecare factor trebuie, inițial, analizat independent, pentru a stabili un *cadru teoretic* al cercetării, în interiorul căruia să analizăm relația (raportul) dintre religie, etnie şi securitate.

Evenimentele istorice ale ultimelor două decenii (terorism, conflicte ce au la bază aspecte identitare – etnice şi religioase – sau memoria istorică) precum şi apariția unor noi tipuri de vulnerabilitate au aprofundat dezbaterile asupra securității printre teoreticieni şi factori decizionali deopotrivă. Dezbaterea asupra componentelor securității şi a modurilor cum

[2] Lucrările de specialitate privind conflictele etnice au abundat în ultimii zece ani, situația internațională permițând dezvoltarea analizei acestui aspect. Dacă vom considera numai conflictele din spațiul fostei Iugoslavii, literatura ce s-a ocupat de studiul acestora este extrem de vastă.

[3] În ceea ce priveşte grupurile, termenul etnico-religios va desemna pe parcursul lucrării acele minorități etnice care aparțin altor religii sau confesiuni decât grupul majoritar.

se poate realiza securitatea au devenit din ce în ce mai complexe şi mai specializate. Elemente integrate unor aspecte mai largi, prin modul lor de concretizare pe scena relaţiilor internaţionale au fost considerate în mod special în demersul de a trece dincolo de conceptele şi definiţiile apriorice care, uneori, exclud aspecte importante ce devin vizibile sub forma lor concretă de manifestare. Nedorind să dezvoltăm o complexă aporie a securităţii, care să înmulţească doar numărul celor existente, vom face încă de la început o delimitare clară a aspectelor asupra cărora ne vom apleca în continuarea studiului nostru, aspecte a căror problemă a fost ridicată relativ recent pe scena studiilor de securitate, şi anume aspectele legate de etnie, religie. Aceste aspecte au fost cel mai adesea integrate dimensiunii sociale a securităţii[4], astăzi, credem că este necesară sprijinirea iniţiativei de a examina configuraţia, profilul cultural al securităţii, acoperind eventualele breşe dintre diferitele abordări ale sale prin examinarea atentă a interrelaţionării lor, la nivel interdisciplinar, la nivel macro şi micro. În acest sens, ştiinţe precum cele politice, ale relaţiilor internaţionale, antropologiei, economiei, dreptului şi lingvisticii, pot furniza instrumente utile. Aşa cum este bine cunoscut, majoritatea conceptelor de securitate vehiculate astăzi în mediul politic şi academic provin din câmpul studiilor de securitate. Dacă în perioada Războiului Rece acestea se concentrau asupra laturii politice şi militare, acestea fiind percepute ca sursele majore de ameninţări la adresa statului, după încheierea perioadei au apărut noi perspective deschise de însăşi desfăşurarea concretă a evenimentelor pe scena relaţiilor internaţionale. Atenţia a fost mutată dinspre stat către societate/comunitate, analizele fiind orientate în special asupra laturii umane: reducerea surselor de suferinţă, a conflictelor violente, concomitent cu îmbunătăţirea nivelului de trai al

[4] Vezi Barry Buzan, *Popoarele, statele şi teama*, Ed. Cartier, Chişinău, 2000, pp. 130-131

individului şi familiei. În timp ce rolul statului rămâne important, aprofundările teoretice care au urmat Războiului Rece au încercat să impună ideea că rolul statului în teoriile despre securitate nu mai este unul central.

Astăzi, securitatea este abordată din perspective alternative: riscurile economice, de mediu, cele privind sănătatea, ca şi relaţia dintre securitatea individuală şi cea a comunităţii au aprins dezbaterile asupra conceptului de securitate. Susţinătorii acestor noi abordări argumentează că statul nu mai poate întotdeauna furniza securitate cetăţenilor săi şi, mai mult, îşi poate pune chiar în pericol proprii cetăţeni. În acest sens, suntem de părere că relaţiile de putere create în interiorul statului, dar şi cele create în exterior, ne pot conduce către considerarea unui caracter mai extins al conceptului, permiţându-ne noi căi de abordare, şi anume conturând ideea că securitatea poate fi considerată drept construcţie socială[5]. Termenul desemnează cel mai adesea o entitate integrată sistemului social, construită de către indivizii unei culturi sau societăţi/comunităţi, aceasta existând pentru că acei indivizi sunt de acord să se comporte ca şi cum ar exista, sau să respecte anumite reguli sau convenţii. Exemple de construcţii sociale sunt numeroase: bani, titluri, guverne, naţionalitatea, universităţi, corporaţii etc. Deşi aprins dezbătute, construcţiile sociale pot cuprinde: limba, clasa socială, religia, moralitatea.

[5] Peter L. Berger şi Thomas Luckmann au fost primii autori ce au folosit sintagma în titlul lucrării „Construcţia socială a realităţii", publicată pentru prima oară în anul 1966, ultimii 40 de ani propulsând termenul în curentul principal al ştiinţelor sociale. Conform autorilor, conceptul central al construcţiei sociale este faptul că diferiţi actori ce interacţionează într-o formă de sistem social, tind să dezvolte, în timp, tipare, sau reprezentări mentale ale acţiunilor celorlalţi, acestea putând deveni învederate prin „interpretarea" unor roluri pe care aceşti actori le joacă în relaţie cu ceilalţi actori. Atunci când aceste roluri devin accesibile şi pentru ceilalţi membri ai societăţii/comunităţii respective, acest tip de relaţie devine instituţionalizat.

3. RELIGIA – ABORDARE CONCEPTUALĂ

Secolul XXI va fi religios sau nu va fi deloc. Se repetă aproape obsesiv această formulă, ori de câte ori se discută despre religie. Ce înseamnă „religiosul” lui Malraux? Discutăm despre religie sau despre spiritualitate? Sau să privim religia drept un fenomen social integrat în dezvoltarea globală a societăților, a cărui influență puternică asupra societății este legată de conştiință şi convingeri umane fundamentale?

Pentru a putea răspunde cât mai bine unor asemenea întrebări, va trebui să aruncăm o privire mai atentă principalelor religii ale lumii cu însuşirile lor fundamentale şi acțiunilor religioase care sunt inițiate dinspre ele.

Deşi nu există o definiție universal acceptată a religiei, există organisme internaționale[6] care au încercat să furnizeze cel puțin câteva direcții ajutătoare în acest sens.

Astfel, în articolul 1A (2) al Convenției din 1951 sau al Protocolului din 1967 privind Statutul refugiaților se iau în considerare trei aspecte de bază în ceea ce priveşte religia. Aceste aspecte sunt legate de trei accepțiuni ale religiei:

1. *religia ca şi credință* (aici poate fi inclus şi ateismul)
2. *religia ca identitate*
3. *religia ca mod de viață*

1. *Religia ca şi credință* include credințe teiste, non-teiste şi atee. Astfel, religia este privită ca un set de convingeri (valori) despre divinitate şi viața de apoi, cu aspecte legate în principal de destinul spiritual al omenirii.

2. *Religia ca identitate*. Din această perspectivă convingerile teologice au mai puțină greutate, primând, însă,

[6] Comentariul general adoptat de Comitetul Drepturilor omului, la articolul 40, paragraf 4, al ICCPR ; Undoc.CCPR/C21/Rev1/ADD4, 27 sept.1993, para.2 (adoptat la 20 iulie 1993).

apartenența la o comunitate ce împărtăşeşte credințe, ritualuri, etnicitate, naționalitate sau origini comune.

În acest caz trebuie acordată o atenție specială relațiilor pe care aceste grupuri le dezvoltă cu grupuri diferite pentru că, în mod frecvent, pot percepe învățăturile religioase ale „celorlalți” ca o amenințare la propria identitate.

3. *Religia ca mod de viață*. Din acest punct de vedere religia trebuie considerată aspectul vital prin care se face relația cu restul lumii.

Religia devine o marcă identitară, adeseori exteriorizată prin portul unor obiecte vestimentare caracteristice, atitudine repulsivă vizavi de serviciul militar sau jurăminte legate de acesta, practici şi sărbători religioase specifice. Toate aceste semne exterioare particulare pot apărea deviante pentru cei care nu împărtăşesc aceeaşi religie, dar pentru membrii comunității, de cele mai multe ori, reprezintă nucleul doctrinar al religiei lor.

Etnia, limba, obiceiurile culturale, fiecare în parte sau în combinație, pot servi ca marcă a identității. Astfel, un grup poate considera că are autorizația divină, prin religie, să declare superioritatea limbii sau tradițiilor sale culturale în dauna altora.

Trebuie precizat, din start, că nu există *religie* în general, ci religii concrete, determinate, manifestate într-un anumit timp istoric, într-un anume cadru spațial, socio-uman, diferit de la un popor la altul, de la o etnie la alta. Poate, tocmai de aceea, este greu să dăm o definiție a religiei, aceasta având în evoluția sa istorică sensuri diferite, după faptele semnificative din viața societății. Religia poate însemna principii morale, rituri, dar şi modul de a gândi şi a trăi sacrul, propriu unui grup, conform identității sale culturale.

Pentru a avea imaginea de ansamblu, cât mai clară asupra celor enunțate mai devreme, vom folosi reprezentarea grafică a tensiunilor şi conflictelor din Europa, translatate de pe

o hartă politică pe o hartă reprezentând ariile de extindere ale principalelor religii şi confesiuni pe continent, obţinând, astfel, următoarea imagine:

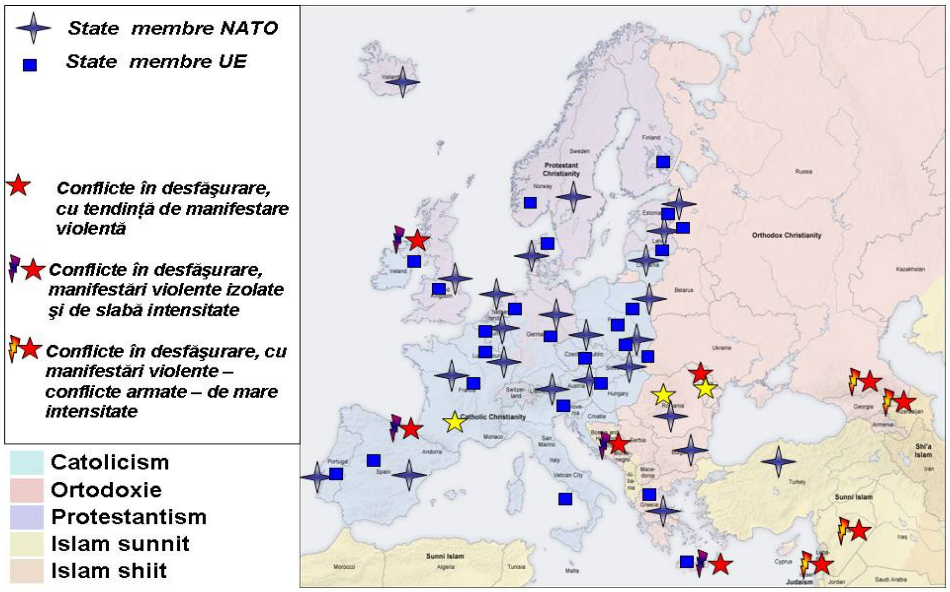

Figura 2. **Harta principalelor religii în Europa**

Contextul astfel creat ne obligă spre a ne concentra mai mult asupra valenţelor acordate conceptului de „religie”. Astfel, cuvântului „religie” îi sunt asociate două etimologii latine: una este cea derivată din verbul „relegere” (a reveni în urmă prin lectură, cuvânt, gândire, a reculege), care sugerează legătura cu trecutul, cu o tradiţie. Religia devine astfel aducerea aminte a unui trecut, actualizarea permanentă a acestuia. Cealaltă etimologie provine din „religare” şi are sens de „a lega”, „a fixa”, aşa cum se întâmplă în multe regiuni ale lumii: religia uneşte, construieşte şi fundamentează liantul (coeziunea) social(ă). Coeziune socială care, pe lângă componenţa

religioasă, dispune şi de aportul limbii, al tradiţiei istorice şi al ataşamentului de un anumit teritoriu. Rezultă de aici o cultură comună, modele şi norme de comportament unitare.

Vom reproduce în continuare unele definiţii ale religiei aşa cum apar ele în dicţionare sau în viziunea unor personalităţi sau specialişti ai domeniului:

a) The Concise Oxford Dictionary - religia „este recunoaşterea de către om a unei puteri conducătoare supraomeneşti şi în special a unui Dumnezeu personal îndreptăţit a i se da ascultare”. Interpretarea strictă a acestei definiţii ar avea însă ca şi concluzie nerecunoaşterea religiilor politeiste.

b) În „Webster’s New World Dictionary” religia este definită ca „orice sistem specific de credinţe şi închinare care implică adesea un anumit cod etic şi o filosofare”. Punctul slab al acestei definiţii este acela că exclude religiile care nu practică închinarea dar surprinde corect două componente importante ale religiei: (1) credinţa şi închinarea într-o/la o zeitate sau zeităţi; (2) comportamentul etic faţă de alte persoane. Aceste componente sunt surprinse şi în Matei 22:36-39: *„36. Învăţătorule, care este marea poruncă în Lege?*

37.Iar El i-a răspuns: ***Să iubeşti pe Domnul Dumnezeul tău din toată inima ta, din tot sufletul tău şi din tot cugetul tău.***

38. Aceasta este marea şi întâia poruncă.

39. Iar a doua, asemenea acesteia: ***Să iubeşti pe aproapele tău ca pe tine însuţi”***.[7]

Hall, Pilgrinn şi Cavanagh, pe de altă parte, considerau religia ca fiind „expresia simbolică a ceea ce omul afirmă deliberat ca fiind de o valoare inestimabilă pentru el”.[8]

[7] *Noul Testament*, versiune revizuită, redactată şi comentată de Bartolomeu Valeriu Anania, ediţia a doua revizuită şi îmbunătăţită – Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române – Bucureşti – 1995.

Karl Marx: „Religia este suspinul individului suprimat, inima unei lumi fără inimă şi sufletul unor situaţii fără suflet. Este opiumul poporului”.

Don Swenson defineşte religia în termeni de sacru: „Religia este experienţa individuală şi socială a sacrului care este manifestat în mitologii, ritualuri, ethos şi integrat într-o comunitate[9] sau organizaţie”.[10]

---

[8] Irving Hexam, „By Religion I Mean...”, http//www.acs.ucalgary.ca/~nurelweb/concise/rel.html.

[9] **Biserica** este forma de instituţionalizare a religiei, ca expresie de organizare a legăturilor vieţii spirituale cu viaţa materială, ceea ce în practică a creat un echilibru instabil între biserică şi stat.

La singular, biserica desemnează totalitatea celor ce mărturisesc cu Apostolul Petru: „Tu eşti Hristosul, Fiul lui Dumnezeu celui viu”(***Matei 16:16***). Această mărturisire este „piatra” pe care Isus a spus că va zidi Biserica Sa, Corpul celor care s-au convertit în Hristos, s-au botezat în numele treimii şi îl urmează pe Isus în sânul unei comunităţi disciplinate. Există o singură Biserică, deoarece există un singur Domn, o singură credinţă, un Botez unic (***Efeseni 4, 5***). Isus este capul Bisericii, aceasta fiind trupul său (***Coloseni 1, 18***), iar creştinii membre ale trupului (***Romani 8:5***).

La plural, bisericile sunt adunările creştinilor într-un anumit loc pentru a comemora pe Isus şi a celebra Euharistia (Evanghelia) în ziua de duminică.

Pavel numeşte astfel comunităţile locale de creştini: „Biserica lui Dumnezeu care este în Corint” (***I Corinteni 1,2***). Biserica este sobornicească, ecumenică, universală, adică deschisă tuturor, destinată să cuprindă întreg pământul.

Biserica poate fi considerată sub mai multe aspecte:

- ca societate vizibilă şi realitate juridică, condusă de o ierarhie;
- ca prezenţă eternă a lui Hristos în lume şi a Corpului mistic;
- ca împărăţie a lui Dumnezeu, instaurată în lume cu misiune universală în timp şi spaţiu;
- ca formă de confesiune specifică.

Revenind la sensul cuvântului biserică – derivat etimologic din grecescul latinizat „Basileus – Basilica”, sau Eclesia – din *εκκλησια* (ecclesia) - el s-a îmbogăţit semantic, nefiind uniform conservat de-a lungul timpului. A fost folosit încă din perioada patristică cu înţelesuri diferite legate însă de înţelesul precreştin de adunare de persoane convocate disciplinat.

3.1. Funcţiile religiei

Din punct de vedere funcţional, religia poate fi considerată o forţă pozitivă. Ea are funcţii sociale relevante, existând în diferite forme în orice societate.

Religia asigură coeziunea socială, prin ansamblul de idei, valori şi norme necesar oamenilor pentru a-şi forma o identitate comună. Este liantul unui grup, oferind un ansamblu de valori comune. Un exemplu elocvent este religia iudaică, ce a permis evreilor, trăind separaţi în diferite regiuni şi culturi timp de secole, să-şi păstreze identitatea prin idei şi practici religioase comune.

Întrebările în legătură cu existenţa umană, scopul existenţei umane, îşi găsesc răspunsuri în religie, emoţional oferind un sens în viaţă. Este de fapt şi singura „instituţie” socială care încearcă să rezolve aceste probleme.

Termenul s-a generalizat apoi în sens teologic în creştinism, urmând spiritul Noului Testament în care biserica este „asociaţia credincioşilor uniţi în mărturisirea integrală a aceleiaşi credinţe prin participarea la aceleaşi taine religioase, la supunerea faţă de o autoritate comună”.

În organizarea societăţii creştine, instituţionalizarea bisericii a parcurs evolutiv:

1. faza de comunitate apostolică delimitată în *ghl* (comunitate în sânul lui Israel)
2. faza divulgativă de diseminare ebraică în lumea elenică, pe doctrina Nou Testamentară
3. faza de universalitate a credinţei, cu postulat pentru întregul imperiu cu organizarea misiunilor spre paganes (locuitori ai satelor), chiar şi în afara Imperiului Roman.

Locul de cult face parte din teologia sau comunicarea simbolică, scoţând în evidenţă corespondenţa dintre ritual, structură, instituţie bisericească şi realităţile divine. Este un semn al prezenţei divine, în el aflându-se crucea răstignirii. De aceea există principiul înălţării într-un anumit loc, al organizării spaţiului liturgic, al arhitecturii şi iconografiei bisericeşti.

[10] Don Swenson, “Society, Spirituality and the Sacred: A Social Scientific Introduction”, Broadview Press – ianuarie 1999.

Religia poate avea funcția de control social, pentru că, deseori normele societății au la bază idei religioase. Legile, cum sunt cele ce interzic crima şi furtul, capătă pe lângă forța legală şi o forță morală - sursa fiind în „Cele 10 porunci”-, au legitimitate sacră. La fel, dreptul divin de exercitare a domniei la regi. În Islam, legea (sharia) îşi găseşte sursa în Coran.

Religia oferă, totodată, sprijin afectiv şi psihologic, alinare, de care omul are nevoie pentru a supraviețui într-o lume complexă şi nesigură. Acest sprijin este util în perioadele de criză, cum ar fi moartea unei persoane apropiate. Religia dă un scop morții şi oferă un ansamblu de practici rituale pentru doliu („priveghiul” la creştini, „şina” la evrei), care au rolul de a ameliora suferința celor rămaşi în viață.

3.2. Tipuri de religie

Supranaturalismul – formă de religie ce recunoaşte existența unor forțe supranaturale care influențează evenimentele umane atât în bine, cât şi în rău. Nu e vorba de zei sau spirite, ci de forțe supranaturale impersonale.

Animismul – sau credința în prezența spiritelor în lume, acestea putând exista în oameni sau orice ființe din lumea naturală (animale sau chiar vegetale). Spiritele pot fi invocate prin practici rituale magice. Formă religioasă caracteristică triburilor, cu precădere în Africa.

Teismul – credința în existența zeilor care trebuie venerați şi cinstiți. Teismul are două forme: politeism şi monoteism.

- ✓ **politeismul** – este credința în existența mai multor zei. De obicei, există un zeu mai puternic, un zeu al zeilor.
- ✓ **monoteismul** – sau credința într-un singur zeu. În prezent religiile monoteiste – iudaismul, creştinismul sau islamul – au, împreună, un număr de adepți mai mare decât orice altă formă de religie.

Idealismul transcendent – se bazează pe principii sacre de idei, cu scopul perfecționării spirituale, ființei umane (budismul).

3.3. Principalele religii ale lumii

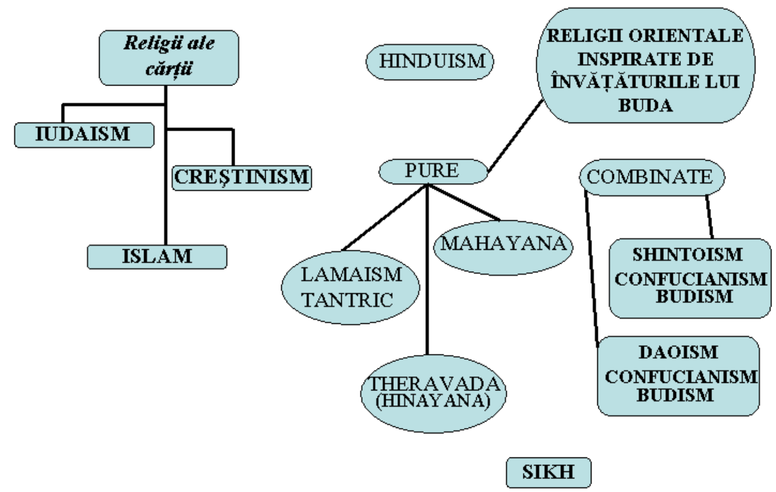

Figura 3. **Principalele religii ale lumii**

Fiecare religie are, în grade variate, caracteristici ce pot fi catalogate drept pozitive şi negative sau paşnice şi agresive. Mai mult, există întotdeauna valori care sunt comune. Dintre principalele religii amintim aici:

1. *CREŞTINISMUL* este cea mai răspândită religie din lume, simbolul central fiind Isus Hristos, Mântuitorul lumii şi garantul Învierii. Dezvoltat din iudaism, creştinismul are parte de o sciziune, Marea Schismă din secolul XI, care duce la apariția celor două biserici majore: Biserica Romano-Catolică

şi Biserica Ortodoxă. În secolul XVI, Reforma, iniţiată de Luther, creează o noua sciziune - de data aceasta în sânul Bisericii Catolice - şi duce la apariţia protestantismului, care se rupe de Roma. Spiritul Reformei a impulsionat dezvoltarea a numeroase confesiuni în cadrul protestantismului, acest proces continuându-se până în ziua de azi.

Diferenţele[11] majore între Catolicism şi Ortodoxie par a fi de origine doctrinară şi constau în:

- **dogma Filioque** (*qui ex Patre Filioque procedit - care de la Tatăl la Fiul purcede),* după care Duhul Sfânt purcede de la Tatăl „şi de la Fiul". Pentru Catolicism, Filioque ar fi o explicare şi o clarificare a doctrinei despre Duhul Sfânt, formulată la al II-lea Sinod ecumenic de la Constantinopol (381d.H.), care, pentru a contracara erezia lui Macedoniu, a reafirmat expresia folosită de Ioan, „care de la Tatăl purcede" (Ioan 15, 26). Ortodoxia vede în aceasta o schimbare a doctrinei biblice despre o singură purcedere cu doctrina despre „dubla purcedere", de neacceptat din punct de vedere al învăţăturii despre Treime;
- **primatul episcopului de la Roma** asupra Bisericii universale şi infaibilitatea papei;
- **doctrina sacramentală**, în special caracterul indelebil al hirotoniei şi mirungerii, natura Tainei cununiei şi consacrarea euharistică prin epicleză;
- **zămislirea – fără – prihană** a Fecioarei Maria (la care, în 1950, se adaugă o nouă dogmă despre înălţarea la cer cu trupul a Maicii Domnului);
- **învăţătura despre purgatoriu** şi **judecata particulară.**

Toate aceste diferenţe nu au un sens radical, putând fi reduse, cu excepţia primatului şi a infaibilităţii papei, aceasta evidenţiindu-se în mod clar mai degrabă ca o întreagă viziune

[11] Yves M.J.-Congar, *Chretiens desunis, Principes d'une <Oecumenisme> catholique,* Paris Editions du Cerf, Paris,1937.

ecleziologică decât ca simplă diferenţă doctrinară - mai ales după Conciliul II Vatican (1959) – unde s-a reafirmat cu vigoare că **primatul papei** este o structură indispensabilă unităţii Bisericii universale[12].

Acest lucru ar însemna unitate şi centralizare prin structura juridică a Bisericii, şi nu prin consens sau conciliaritate.

Protestantismul, în încercarea sa de a reforma teologia scolastică şi a Bisericii Catolice, a avansat câteva doctrine confesionale specifice:

- **autoritatea cuvântului lui Dumnezeu;** împotriva doctrinei catolice - conform căreia Biblia şi Tradiţia sunt izvoare şi norme ale credinţei, egale şi paralele, Tradiţia fiind singurul interpret legitim şi infailibil al Bibliei – protestantismul respinge tot ceea ce nu are o bază clară în Biblie. Între protestant şi Biblie nu pot sta forme de intermediere ca Tradiţia, autoritatea papei sau Biserica. Recunoaşterea lui Dumnezeu ca Domn al istoriei reprezintă una din principalele idei ale protestantismului;
- **mântuirea prin harul lui Dumnezeu sau justificarea numai prin credinţă;** credinciosul este iertat de Hristos prin jertfa Sa de răscumpărare, nu prin faptele sale. Credinţa înseamnă acceptarea acestui dar al iertării pe care Dumnezeu îl oferă în numele lui Hristos. Faptele nu sunt o condiţie a justificării sau un plus la credinţă, ci o dovadă a îndreptării. Mântuirea nu se referă atât la responsabilitatea omului, cât la planul imuabil al lui Dumnezeu, care lucrează în istorie în mod liber;
- **biserica invizibilă,** adică poporul ales, este cunoscută doar de Dumnezeu. Laicii au dreptul să citească Biblia, iau parte la conducerea comunităţii şi la cult. În viziunea

[12] D. Popescu*, Ecleziologia romano – catolică după documentele celui de-al doilea Conciliu de la Vatican şi ecourile ei în teologia contemporană* (teza de doctorat), în *Ortodoxia*, XXIV (1972), nr. 3, pp.325 – 457.

protestantă, Biserica este sub judecata lui Dumnezeu, într-un continuu proces de înnoire („semper reformanda”).

- învățătura despre natura păcatului. Reforma a pus accent pe vina şi păcătoşenia omului şi pe umanitatea lui Adam, care e lipsită de har, şi nu pe umanitatea nouă în Hristos. Aspectul ontologic şi cosmic al răscumpărării este minimizat. Restaurarea omului este relativă, pentru că el rămâne întotdeauna justificat şi păcătos în acelaşi timp. Acesta este şi motivul pentru care etica protestantă pune un puternic accent pe pietatea personală.

2. *IUDAISMUL* poate fi considerat prima religie monoteistă a lumii. Iahve (Iehova) este Dumnezeul care a făcut un „legământ” cu poporul evreu prin intermediul lui Avraam, fondatorul religiei. Evreii erau, astfel, „poporul ales” să ducă cuvântul Domnului şi altor popoare; în schimb, Iahve va avea grijă de poporul Său. Ca şi în cazul creştinismului, şi în iudaism au avut loc sciziuni, din cauza diferenţelor în interpretarea religioasă.

3. *ISLAMUL*.

Trăsături caracteristice:

- componente sociale, redistribuire;
- războiul sfânt, JIHADUL;
- formează comunităţi religios – politice (UMMA);
- negarea frontierelor rasiale. El urmează directivele unei „internaționale”, întemeindu-se pe ideea de stat divin (islamul trece fără dificultate peste hotare naturale şi organice - în special neamurile);
- permite misticismul;
- face distincţie între DAR-AL ISLAM (regiunea credincioşilor) şi DAR-AL HARB (regiune de luptă).

Datorită expansiunii sale agresive şi implicării în terorismul internațional, asupra islamului s-au făcut foarte multe studii, în special asupra aspectelor islamismului (termen care desemnează islamul ce are conotații politice; a nu se face

confuzia cu islamul care desemnează religia), una din concluzii fiind că islamul este incompatibil cu valorile societăților liberale, cu democrația, pentru că în comunitățile islamice nu poporul este stăpân. Stăpână este voința Domnului aşa cum apare în shari'a, legea supremă formulată de Coran şi de Sunna Profetului. Opinia majorității poate constitui baza pentru exercițiul legitim al autorității politice în statul islamic, însă numai în condițiile în care recunoaşte şi poate fi încadrată în normele legii shari'a. Deci, acțiunile politice au legitimitate numai dacă sunt bazate pe legea shari'a. Valorile fundamentale în islam țin atunci de respectarea normelor legii shari'a, nu de cele ale democrației.

4. **Shintoismul** sau „calea zeilor” este o religie apărută în Japonia, în perioada prefeudală, caracterizată prin animism, venerarea unor divinități ale naturii, cultul strămoşilor, al eroilor şi al mikadoului. Devine religie de stat între 1868-1945.

5. **Hinduismul** este, ca religie, greu de definit, deoarece nu are un cod religios, dogmă sau credință comună tuturor credincioşilor. Nu are un sistem filozofic unic, nici un cult uniform sau o carte sfântă, ca de exemplu Biblia creştină.

Această religie nu cunoaşte „dogme” şi nici „misiune”. Hindus este acela care s-a născut într-o castă. Hinduismul a conservat şi transmis, de-a lungul secolelor, într-o formă religioasă, doctrina castelor, a grupurilor sociale închise, cu un rol esențial în viața socială şi spirituală a individului. Cultul hindus se bazează pe un amalgam de rituri şi ceremonii, modele comportamentale pentru credincioşi, lăsând însă acestora o largă libertate în ceea ce priveşte concepțiile cu caracter filozofic.

Toleranța religioasă este dublată de capacitatea hinduismului de a asimila elemente ale altor religii. Dezavantajul este imposibilitatea unificării religioase a Indiei. Trăsăturile caracteristice sunt „KARMA” (destinul) şi „DHARMA”(eliberarea).

6. **Budismul** a apărut în India, în secolul VI î.H., inițiatorul fiind Buddha („cel deșteptat”). Potrivit învățăturilor budiste, viața este un şir de suferințe care îşi au originea în dorințele umane, îndreptate către plăcere. Răspunsurile la problemele lumii se găsesc - potrivit viziunii budiste - în schimbarea personală şi dezvoltarea unui nivel superior de spiritualitate.

7. **Confucianismul**. Confucianismul este unul din cele mai largi curente de idei sociale din China, pune un accent deosebit pe respectarea tradițiilor şi cultul strămoşilor.

Nu se defineşte ca religie în sens strict al cuvântului. Prin caracterul său de ansamblu, confucianismul este o doctrină etic-politică. În centrul acestei doctrine se află ideea de conducere armonioasă a statului şi societății, condiționată de „autoperfecțiunea” personalității. Centrul de atenție este îndreptat spre stabilirea subordonărilor ierarhice în familie şi societate, potrivit principiului funcției şi poziției ocupate şi vârstei.

4. ETNIA – VALENȚE CONCEPTUALE

Etnia (derivat savant din grecescul ethnos - rasă, popor, națiune, trib -, reinventat la sfârşitul secolului al XIX-lea de Vacher de la Pouge), deşi nu are definiție clară, desemnează un grup uman care se reclamă de la o origine comună, posedă un nume (etnonim) şi o tradiție culturală comună. Membrii săi au conştiința faptului că împărtăşesc aceeaşi limbă, acelaşi teritoriu şi aceeaşi istorie.

În loc să substantivăm etnia, trebuie să o privim mai curând în dimensiunea ei relațională. Minoritățile etnice de la ora actuală (indienii şi negrii din America, imigranții africani şi asiatici din Franța, țiganii fără nicio bază teritorială), sunt stigmatizate ca actori de rang secundar în viața economică si politică a națiunii de rezidență, eventual ca urmare a unui fenomen de tip diaspora. Diferența lor constituie, uneori, un enunț de excludere sau poate genera comportamente discriminatorii care au drept contrapartidă, dacă nu luptă armată, cel puțin revendicări vizând obținerea unor garanții juridice pentru egalitatea în drepturi. Faptul de a califica drept etnic un astfel de conflict nu indica de multe ori decât tendințele etnocentriste ale anumitor percepții.

Este la fel de fals să considerăm că toate etniile sunt vestigii ale unei epocii ancestrale (multe etnii africane apar totuşi pe hărți care datează încă din secolul al XVI-lea), pe cât este de eronat să le identificăm cu triburi (subdiviziuni ale etniei) sau cu națiuni, pentru că le lipsesc caracterele politice, instituționale şi sociale ale acestora din urmă. Conform ideologiei germane şi teoriei etnice a naționalităților, națiunea ar fi o comunitate naturală; din perspectiva franceză, ea este o construcție politică ce posedă un stat de drept susținut de ficțiunea monoetnică. Dacă vom vorbi despre formațiuni sociale, nu vom afla nimic despre frontierele geografice sau culturale ale etniilor, nici despre criteriile de autovalorizare.

Ştim, totuşi în ce măsură sunt obligate societăţile moderne să ţină cont de etnicitate în relaţiile intelectuale (vezi cazul fostei Iugoslavii, revendicările bascilor şi ale corsicanilor). Când vine vorba despre tensiuni etnice, jurnaliştii contemporani preferă să folosească pentru Europa termenii larg acceptaţi de *popor* şi *naţiune*, iar populaţiile dominante aflate în situaţii dificile acuză uneori discursurile etniciste îndreptate împotriva lor.

O altă abordare presupune considerarea conceptului de etnicitate. Astfel, într-o lucrare de sinteză bine fundamentată, Philippe Poutignat şi Jocelyne Streiff-Fenart notează că primele utilizări atestate ale cuvântului "ethnicity" datează din anii 1940[13]. Mai exact, este înregistrată utilizarea lui de către Lloyd Warner în 1941, în Yankee City Series, pentru a desemna apartenența la un alt grup decât cel al anglo-americanilor (*natives*). Conform acestuia, etnicii nu prezintă caractere fizice (rasiale) clar distinctive, ci doar diferențe culturale (limbă, religie, cu referințe la alte țări decât SUA) față de modelul anglo-saxon protestant dominant. Devianți față de norma majoritară, ei sunt, într-un anumit fel, subordonați, iar subordonarea lor ține de singularitatea lor. Raportul de dominare este astfel parte integrantă a producerii etnicității (Werner Sollors a arătat că utilizarea modernă a acestui termen concordă cu cea antică: în Grecia, termenul ethnos desemna popoarele barbare sau pe grecii care nu erau organizaţi în oraşe-state, iar tradiția ecleziastică a secolului al XIV-lea desemna prin *ethnicus* faptul de a fi păgân, adică nici creştin, nici evreu[14]).

Asupra etniei, ca subiect de studiu, cercetările s-au intensificat, având în vedere faptul că interesul pentru identitatea etnică şi naţională s-a mărit.

[13] Poutignat Philippe şi Streiff-Fenart Joceline, *Théories de l'ethnicite suivi de Frederik Barth, Les groupes ethniques et leurs frontieres*, 1995, p. 22.
[14] *Beyond Ethnicity. Consent and Descent in American Culture*, New York, Oxford Universitz Press, pp. 20-39.

Aşa cum sublinia Thomas Eriksen[15], datorită ultimelor evoluţii pe scena internaţională, în special în ceea ce priveşte dezvoltarea proceselor de globalizare, s-a observat faptul că etnia şi naţionalismul par incompatibile cu timpurile moderne, şi vor dispărea treptat, pe măsură ce construcția „satului global" devine din ce în ce mai concretă.

Evident, că manifestările deviante legate de religie, etnie şi naţionalism nu aveau cum să dispară brusc, aşa cum se prezicea, iar anii '90 ai secolului XX au demonstrat chiar o revenire în forță a acestora. Astfel, în anul 1991, 35 din 37 de conflicte armate se derulau puteau fi caracterizate drept conflicte interne[16], implicând în diferite grade grupuri de factură etnică.

Care ar putea fi explicațiile pentru o asemenea revenire în forță a acestor manifestări, ce factori le pot influența?

Din punct de vedere structural unul dintre factori este cel al colonialismului, mai exact prăbuşirea structurilor colonialiste. Astfel de structuri sunt caracterizate adesea de un grad ridicat de diversitate culturală (India, Noua Guinee) datorită modului de acțiune al fostelor puteri coloniale ce au creat structuri prin divizare teritorială a unor spații bine definite de către grupurile culturale rezidente în acele spații. Trebuie să fim de acord că imperii precum cele create de puterile coloniale europene (Marea Britanie, Franța, Olanda) sunt construcţii multiculturale, înglobând diversele culturi ale celor cuceriți. Acţiunile artizanilor acestor construcţii erau, de cele mai multe ori, îndreptate în direcţia consolidării puterii statului, ceea ce a făcut ca interesul pentru construcția unei națiuni puternice – în

[15] Eriksen, Thomas Hylland, "What is ethnicity?", *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*. London, UK: Pluto Press, 1993, pp. 1-17
[16] Au existat, de asemenea, conflicte interne non-violente, cum a fost cazul mişcării de independență a nativilor francezi din provincia Quebec a Canadei.

sensul unei cetățenii care să reprezinte o cultură sau o limbă – să fie minim, chiar inexistent. Tocmai de aceea unele acțiuni au fost considerate ca fiind îndreptate împotriva popoarelor colonizate, ceea ce a dus la cultivarea a sentimentelor etnice şi naționaliste. De aceea, în mod frecvent statele ce şi-au cucerit independența după retragerea puterilor coloniale, au avut dificultăți în a gestiona eficient unificarea populațiilor din interiorul propriilor frontiere[17].

Conflictul religios din Irlanda poate, de asemenea, fi considerat drept unul având şi cauze etnice ce provin din colonialism, pentru că, înainte de înființarea celor 13 colonii americane, Irlanda a fost prima colonie britanică. Sunt deja cunoscute manifestările purtate de-a lungul secolelor de către nativii irlandezi împotriva conducerii britanice. Presiunile îndreptate asupra guvernului britanic de a acorda independența insulei au crescut continuu, până în anul 1921 când s-a obținut o independență limitată. Dar presiunile au persistat, în ideea instituirii unei autoguvernări în Irlanda, presiuni ce au întâmpinat rezistența protestanților din nord, care doreau menținerea uniunii cu Marea Britanie. Temerile lor erau constituite de faptul că vor fi integrați într-o Irlandă majoritar catolică unde libertatea lor religioasă ar fi avut de suferit. Acesteia i s-a adăugat şi aceea că starea economiei în celelalte regiuni ale insulei se situa la un nivel precar în comparație cu regiunea din nord. Cei mai mulți dintre catolicii ce trăiau aici, însă, doreau independența şi o Irlandă unită. Conducerea britanică a hotărât ca insula să fie împărțită în două părți: cele şase ținuturi din nord să rămână unite cu Marea Britanie, iar celelalte douăzeci şi şase să fie independente. Această decizie a declanşat conflictul între naționaliştii ce nu doreau divizarea insulei şi cei care o agreau. La acel moment protestanții

[17] Aşa a fost cazul sângerosului război civil din Nigeria din perioada 1967-1968, care s-a încheiat cu apariția statului Biafran, a cărei existență a fost, însă, scurtă (1967-1970).

constituiau majoritatea de 2/3 din totalul regiunii, transformându-se din parte minoritară în parte majoritară. Declarația întâiului prim-ministru al Irlandei de Nord, care afirma „*un parlament protestant pentru un popor protestant*” contrasta puternic cu starea de fapt din Republica Irlanda, care era în majoritate covârşitoare catolică, interpretarea ei având ca rezultat discriminarea catolicilor în ceea ce priveşte locuințele, locurile de muncă şi reprezentarea politică. Unioniştii au început să domine în consiliile locale. Cauzele acestei discriminări au fost justificate de unionişti prin refuzul multor catolici de a coopera cu statul format, ceea ce însemna că existența noului stat era amenințată de o minoritate subversivă.

Situația s-a stabilizat, în ultimii ani, printr-un proces de pace încheiat prin semnarea Acordului de la Belfast, pe 10 aprilie 1998. Dintre realizările notabile rezultate în urma încheierii acordului, menționăm formarea Parlamentului Irlandei de Nord, dar şi anunțul IRA[18] din octombrie 2001 care iniția procesul de dezarmare.

Al doilea factor major poate fi considerat modul de reconfigurare a noilor state post-coloniale. Comunitățile şi grupurile etnice, care până atunci erau denumite “triburi”, “aborigeni”, odată cu câştigarea independenței de către statul nou creat, devin “minorități etnice”. Cel mai cunoscut exemplu în acest caz este cel al kurzilor, care au rezistat, până acum, oricărei încercări de asimilare de către statele pe ale căror teritorii se află (Iran, Irak, Siria, Turcia). La jumătatea secolului trecut, kurzii numărau aproximativ 30 de milioane de oameni, cea mai mare parte trăind în Turcia (16 milioane), Iran (8 milioane) şi Irak (4 milioane) şi, probabil, 200.000 în republicile ex-sovietice.

Un alt factor este constituit de creşterea numărului de indivizi ai comunităților aflate în diaspora, în țări altele decât țara lor de origine. Această creştere este posibilă în câteva

[18] Armata Republicană Irlandeză.

cazuri:

1. mişcări de populaţie spre ţări care au nevoie de mână ieftină de lucru (exemplul turcilor în Germania şi în ţările scandinave);
2. mişcări de populaţie spre ţări ce pot oferi azil refugiaţilor.

Astfel, se poate ajunge ca pe teritoriul unui stat să se afle tipuri foarte diferite de comunităţi, ceea ce facilitează condiţiile de apariţie a unor tensiuni şi conflicte etnice sau religioase.

Schimbările politice, la nivel regional, sau global pot, de asemenea, să se constituie în factori ce pot influenţa fenomenele de natură etnică sau religioasă. Încheierea Războiului Rece a fost un asemenea factor ce a antrenat cu sine o serie majoră de modificări structurale ce au dus la influenţarea fenomenului etnic:

1. Colapsul URSS ce a condus la asumarea unor noi identităţi naţionale de către noile state independente, după o perioadă îndelungată în care activităţile etnice sau religioase au fost oprimate de către regimurile comuniste din URSS şi din celelalte state comuniste din sud-estul Europei (un bun exemplu în acest sens este cazul Iugoslaviei). Aceste condiţii au favorizat, imediat după încheierea Războiului Rece, apariţia tensiunilor etnice şi pe alocuri religioase, care au culminat, aşa cum a fost cazul Iugoslaviei, în conflicte armate de natură etnică şi religioasă.
2. Procesele de globalizare care au facilitat transnaţionalismul. Dezvoltarea construcţiei europene prin extinderea Uniunii Europene a condus la o diluare a puterii statului-naţiune, multe din prerogative fiind transferate la un nivel supranaţional, ceea ce, odată cu deschiderea graniţelor, a avut ca urmare o afirmare mai susţinută a etnicităţii.

Identitatea etnică devine astfel mai importantă, proeminentă şi semnificativă pentru aceia care o deţin.

Însă, pentru mulţi autori, etnicitatea nu se confundă deloc cu apartenenţa, ci face trimiterea la procesul de identificare cu un grup, la conştiinţa apartenenţei. Avem de-a face aici cu o opoziţie între concepţii obiectiviste şi subiectiviste care nu va rămâne fără consecinţe asupra orientării dezbaterii teoretice, aşa cum vom vedea în continuare. Pare destul de clar că răspândirea conceptului, începând cu anii 1970, are legătură cu apariţia conflictelor şi revendicărilor identitare, atât în societăţile industriale, cât şi în ţările din Lumea a Treia. Etnicitatea devine o formă de identificare alternativă a conştiinţei de clasă care, pentru unii, constituie un atribut universal, şi nu doar o dimensiune relativă la lupta între grupurile în genere definite ca „etnice". Astfel „virtutea euristică a conceptului ar ţine tocmai de aceea că permite punerea în legătură a unor fenomene considerate până acum categoric diferite.[19]"

[19] Poutignat Philippe şi Streiff-Fenart Joceline, *op. cit.,*p. 27.

5. INTERRELAȚIONĂRI IDENTITARE ALE RELIGIEI ȘI ETNIEI

Atât religia cât şi etnia sunt direct relaționate aspectelor identitare. Dintotdeauna omenirea s-a grupat după diferite tipuri de identitate, fiind tentată, odată cu dezvoltarea societății, să adere la o gamă identitară variată, de la afilieri etnice sau religioase la cele familiale. Astfel, trebuie făcută o primă distincție între aceste forme de identitate. Vom distinge, în acest mod, între forme de identitate moştenită şi forme de identitate acumulată.

Identitatea moştenită cuprinde elemente relaționate prin naştere, legături de familie, pământ de baştină, elemente privite în general drept aspecte intrinseci ale identității. Datorită legăturilor create prin naştere putem afirma că etnia este o formă moştenită de identitate, relaționată aspectelor de limbă şi loc de naştere, aspecte ce au într-o mare măsură un caracter ineluctabil.

Identitatea acumulată, pe de altă parte, este un aspect relaționat, în general, factorului comunitar, apartenenței la anumite organizații. Poate fi vorba de organizații religioase, politice, educaționale etc. În toate aceste cazuri, este vorba de o formă adoptată, construită progresiv, de identitate. Construirea acestei forme de identitate se poate dovedi deseori o provocare, din moment ce poate îngloba formele moştenite de identitate.

Religia poate fi la fel de bine considerată o formă moştenită de identitate, dar şi una acumulată. Datorită caracterului lor universal, creştinătatea şi comunitatea islamică „umma” pot fi considerate ca generatoare ale unei identități acumulate, exceptând cazurile în care convertirea populațiilor a avut loc prin suprapunerea peste credințe locale „*pagane*” care sunt expresia unor identități locale puternic afirmate.

Aşa cum afirmam ceva mai devreme, tendința indivizilor de a se coaliza în jurul diverselor forme de identitate

este frecventă de-a lungul istoriei. Totuşi, evoluția conştiinței etnice, procesele de formare a identităților naționale, crearea statelor-națiune pe baza identităților naționale şi dezvoltarea unei ordini internaționale pe baza statului-națiune suveran, ca actor major în arena globală, a dus la dezvoltarea unei dinamici specifice.

Stimulată de experiența revoluției franceze şi de dominația imperială în Europa, susținută de interesele noilor clase emergente în secolul al XIX-lea, preocupată de identificarea rădăcinilor identitare şi de noile teorii ştiințifice legate de rase, era normal ca grupurile sau comunitățile etnice să fie privite ca unități naturale, legitime ale statului-națiune. Prin urmare, conceptul de etnic se politizează (căpătând forma naționalismului), dezvoltându-se, totodată, conceptul de cetățenie, ca tip convergent al formelor de identitate menționate anterior.

Europa devine terenul unei adevărate curse pentru legitimitate în secolele XIX şi XX, cursă dusă între istoricele state multietnice şi grupurile etnice apărute ca urmare a conştientizării politice dar neavând un teritoriu propriu. Căderea Imperiului Otoman, unirea statelor mici în state-națiune pe criterii evident etnice (aşa cum a fost cazul Italiei şi Germaniei), fragmentarea Imperiului Austro-Ungar, sunt rezultate ale acestui proces. Prăbuşirea Uniunii Sovietice poate fi considerată drept un punct culminant întârziat al acestei evoluții istorice inițiate la începutul secolului XX, iar cazul Iugoslaviei şi Cehoslovaciei urmări fireşti ale acestui „cutremur” etnico-național. Unele state multinaționale şi multietnice, dar dispunând de o coerență teritorială şi instituții ale statului solide ca state (Spania, Marea Britanie), au supraviețuit acestor „cutremure”, deşi nu au fost ocolite de unele şocuri. Aspectele s-au acutizat însă, ocazional, odată cu afirmarea zgomotoasă a unor curente ce susțineau construcții pe care le-am putea numi de tip „super-etnic” ce doreau să

înglobeze un număr deloc redus de state-naţiune şi grupuri etnice locale sub titulaturi gen „pan-slavism" sau „pan-germanism"[20].

Probabil că în zilele noastre Uniunea Europeană este construcţia care îşi propune să ofere o soluţie nouă vechilor raporturi „stat-etnie", mult mai complexe astăzi, când dezvoltarea economică este o condiţie necesară pentru a conta în globalizarea ce impune ritmuri dificil de susţinut.

Legat de aspectul religios şi cum a relaţionat acesta cu dinamica acestor noi forţe, în special cu dezvoltarea conştiinţei etnice şi politicile naţionale, trebuie menţionat că fenomenul religios a înregistrat o retragere în faţa forţei dezintegratoare a naţionalismului etnic. Procesul a fost favorizat şi de retragerea din faţa proceselor politice seculare, către planuri locale sau regionale, unde, de multe ori, a servit ca marcă a etniei în diverse conflicte etnice. Au existat astfel de situaţii în istoria recentă a omenirii, când relaţia dintre etnic şi religios a fost atât de inextricabilă, încât cuvintele psalmistului biblic păreau actuale: „Căci toţi dumnezeii popoarelor sunt nişte idoli, dar Domnul a făcut cerurile" (Ps. 96:5).

Evidenţa este mult mai complexă în zone în care o experienţă istorică şi o religie comune au adus oamenii mai aproape, tensiunile etnice persistând, totuşi. Este cazul dintre vorbitorii de flamandă şi cei de franceză din Belgia, al slavilor de sud vorbitori de sârbo-croată (un caz clasic în care afilierea religioasă, ca marcă a experienţelor istorice diferite, ocazional antagonice, s-a constituit într-o caracteristică de identitate moştenită[21]).

Evident, exemplele relaţiei dintre etnie şi religie sunt numeroase, dar, ca regulă comună în cazul în care etnicul şi

[20] Alfred Cobban, *The Nation State and National Self-Determination*, London, Collins, 1969, p.93.
[21] Tony Barber, *"What makes the Serbs the way they are"*, Independent, 9 Mai 1993, p.10.

religia sunt relaţionate, ele se pot influenţa reciproc într-o măsură extrem de semnificativă. O astfel de influenţă poate pune în pericol valorile religioase universale. Atunci când în interiorul unui stat există puternice legături etnice şi religioase, în cazul unei ameninţări la adresa identităţii sale (manifestări ale imperialismului, comunismului sau chiar ale unei pieţe libere, necentralizate), religia poate fortifica naţiunea asumându-şi rol de adăpost sau apărător. Totuşi, chiar şi în aceste condiţii, într-o comunitate care doreşte a se constitui pe principii şi instituţii moderne, democratice, cum este UE, există un puternic curent care îşi propune identificarea organizaţiei drept una creştină, ceea ce, evident, riscă să inducă nuanţe exclusiviste, insuficient relevate.

Identitatea etnică a grupurilor aflate în afara naţiunii-mamă, deci şi în afara teritoriului de provenienţă originară, depinde în mod major de contactele continue şi frecvente cu patria mamă. Dar, în timp, e posibil ca din cauza distanţelor mari, vechile afiliaţii culturale, de familie, să sufere o atrofiere semnificativă. (Aşa cum se întâmplă în momentul actual în ţări occidentale precum Marea Britanie, Franţa şi Germania). Astfel, realitatea va fi din ce în ce mai puţin reflectată de către identităţi etnico-culturale diferite în aceste spaţii, pe măsură ce procese de asimilare sau integrare au loc, iar tendinţa economiei contemporane de a încuraja dispersia comunităţilor tradiţionale va accelera acest fenomen[22].

Altfel spus, argumentul nostru ar fi faptul că diferenţele etnice între diferite grupuri neindigene (aşa cum sunt reflectate de limbă, cultură şi experienţa istorică) vor deveni mai puţin semnificative, în timp ce distincţiile religioase vor rămâne intacte.

[22] Vaughan Robinson, "*Boom and Gloom: The Success and Failure of South Asians in Britain"*, in Colin Clarke, Ceri Peach & Steven Vertovec, *South Asians Overseas: Migration and Ethnicity*, Cambridge Univ. Press, 1990, pp. 275-294.

6. CONCLUZII ŞI PROPUNERI

În evoluţia lor comunităţile umane au avut ca priorităţi păstrarea identităţii, suveranităţii, independenţei şi integrităţii teritoriale. Statele, ca principal cadru de organizare politică, au avut rolul de a construi politici de securitate naţională pentru apărarea şi promovarea intereselor acestora.

De la vremea apariţiei lucrărilor lui Machiavelli sau Hobbes, termenul de securitate era înţeles drept securitate a statului, cu trimitere directă la suveranitatea statului. Însă, ameninţările contemporane sunt diferite de cele existente acum câteva sute de ani. Termeni precum securitate umană, securitate a mediului sau securitate economică ilustrează câteva aspecte şi probleme ce pot fi cuprinse într-un concept mai larg al securităţii, şi care corespund evoluţiilor majore ale politicii internaţionale.

Considerând actualul sistem al relaţiilor internaţionale drept sistem general de funcţionare a societăţii atunci acesta va fi un rezultat al totalităţii actorilor, reţelelor şi relaţiilor create de aceştia. Funcţionarea acestui sistem este bazată pe coduri şi mentalităţi culturale, având în vedere faptul că elaborarea politicilor, a ideologiilor are loc prin la raţionalităţi şi valori.

Încă de la încheierea Războiului Rece am putut observa influenţa majoră a religiei în politica internaţională. Această influenţă a fost facilitată, în viziunea noastră, de câţiva factori. Un prim factor ar putea fi reprezentat de procesele coroborate ale modernizării şi secularizării, care au împins iniţial religiosul din sfera publică spre cea privată, lăsând astfel un spaţiu neacoperit. Un alt factor a fost constituit de importanţa în descreştere a ideologiilor pe scena internaţională şi o mai mare preocupare arătată aspectelor identitare culturale, etnice sau religioase. Din ce în ce mai multe conflicte au fost provocate sau inflamate de exacerbarea diferenţelor culturale, etnice sau religioase. Din această cauză, religiilor şi fenomenelor asociate

acestora le-a fost acordată o nouă relevanţă în contextul politicii de securitate, impunându-se, în ultima vreme, o abordare civilizaţională a securităţii.

În mod tradiţional, dimensiunea culturală a securităţii nu este considerată separat faţă de cea socială, dar datorită influenţei majore pe care componenta culturală o poate avea asupra socialului, optăm pentru o diferenţiere clară a celor două dimensiuni. Coeziunea socială depinde într-o măsură semnificativă de componenţa religioasă, de aportul limbii, al tradiţiei istorice şi al ataşamentului de un anumit teritoriu. Rezultă de aici o cultură comună, modele şi norme de comportament unitare. Astfel, spaţiul de manifestare al securităţii culturale se situează la nivelul interrelaţionării securităţii individuale cu securitatea naţională, având în vedere faptul că indivizii sau grupurile substatale, în cazul nostru grupurile etnice sau religioase, prin acţiunile lor pot influenţa starea securităţii naţionale, în cazul devierii acestora spre acţiuni teroriste, separatiste, revoluţionare etc.

În condiţiile proceselor avansate ale globalizării trebuie avut de asemenea în vedere faptul că schimbările politice, la nivel regional, sau global se pot constitui în factori ce influenţează fenomenele de natură etnică sau religioasă.

Văzută drept o caracteristică a mediului internaţional de securitate, creşterea numărului de conflicte cu natură etnico-religioasă din ultimele decenii a dus la o abordare mai atentă a acestui domeniu. Desfăşurarea unor astfel de conflicte a dus la însuşirea de către comunitatea internaţională a unor „*lecţii învăţate*", ceea ce a permis dezvoltarea unor strategii care să aibă ca obiect rezolvarea conflictelor existente, dar şi îndepărtarea cauzelor ce duc la apariţia stărilor de instabilitate de origine culturală. În acest sens, se derulează iniţiative în ceea ce priveşte identitatea culturală a grupurilor etnice şi religioase, la nivel regional şi internaţional, prin împărtăşirea valorilor comune, pentru a se forma o bază solidă care să ajute la

construirea unei culturi a toleranței, atât de necesară promovării unui climat de stabilitate.

Aceste aspecte ne conduc la părerea că studiul evoluției fenomenelor etnice şi religioase este o necesitate în programa instituțiilor militare de învățământ, cu atât mai mult cu cât trupe ale Armatei României desfăşoară misiuni în cadrul unor forțe multinaționale în regiuni a căror diversitate culturală, etnică şi religioasă este recunoscută (Afganistan, Irak, Kosovo).

De asemenea, studiul şi dezbaterea acestor aspecte privite în relație cu securitatea națională şi internațională trebuie să rămână o prioritate, în acest sens fiind necesară stimularea teoreticienilor din cadrul diferitelor biserici şi culte şi a celor din domeniul ştiinței militare de a colabora asupra aspectelor, deseori sensibile, pe care le implică fenomenele etnice şi religioase.

EDITURA UNIVERSITĂȚII NAȚIONALE DE APĂRARE „CAROL I”

Redactor: Corina VLADU
Tehnoredactor: Marioara PETRE-BĂJENARU

Bun de tipar: 17.04.2007
Hârtie: A3 Format: A5
Coli tipar: 2.625 Coli editură: 1.3125

Lucrarea conține 42 de pagini
Tipografia Universității Naționale de Apărare „Carol I”

CENTRUL DE STUDII STRATEGICE DE APĂRARE ŞI SECURITATE
Şoseaua Pandurilor, nr. 68-72, sector 5, Bucureşti
Telefon: (021) 319.56.49, Fax: (021) 319.55.93
E-mail: cssas@unap.ro, Adresă web: http://cssas.unap.ro

100/827/07 C. 261/2007